

Ter ere van
Charles Rossie, Feline Minne

Prijsgeven, blootgesteld zijn

Ignas Devisch

(hoogleraar filosofie en ethiek,
schrijver en columnist bij De Standaard)

We kijken en worden bekeken. Maar zien we ook elkaar. Wat betekent dat dan, elkaar echt zien? Die vraag doet ertoe en is vooral geen woordspielerei. Zo is er de afgelopen jaren heel wat maatschappelijk debat geweest over de mannelijke blik, hoe die doorheen de geschiedenis vrouwen heeft geobjectiveerd en hoe dat dringend moest veranderen. Het spreekwoord vertelt ons niet per toeval dat je met je ogen iemand kan uitkleden. Het ongemakkelijke gevoel van iemand die je op straat met de ogen uitkleedt, zal vooral veel vrouwen bekend voorkomen. In de vaktaal spreekt men dan van een objectiverende blik: de mannelijke blik reduceert de vrouw tot een (lust)object en plaatst haar in een afhankelijke en onderdanige positie. De taak van de vrouw bestaat er dan in te beantwoorden aan het mannelijke verwachtingspatroon.

Ook in de kunst is heel wat te doen om de eenzijdigheid van de blik van de ander. Op het brede terrein van kunst en cultuur waren het tot voor kort vooral mannen die vrouwen bekeken en afbeeldden op de manier waarop zij hen zien. Of het nu schilderijen zijn, foto's of sculpturen. Het zijn mannen die bepalen hoe vrouwen er volgens hen horen uit te zien. Dat vrouwen dit niet langer pikken, is logisch en in zekere zin een onafwendbaar én noodzakelijk gevolg van de emancipatiegolven die westerse samenlevingen hebben gekend sinds de jaren zestig van de vorige eeuw. Samen met de veranderende maatschappelijke positie van de vrouw, kwam er een tegenbeweging op gang waarbij vrouwen mannen aanklagen voor wat er historisch fout ging.

Misschien is die periode van terechtwijzen een onvermijdelijke tussenstap in een evolutie die gericht is op gelijkwaardigheid en wederzijds respect? Of misschien is de tijd stilaan rijp om de vragen te stellen die er dan toe doen. Wat zou het voor kunst en fotografie, en bij uitbreiding voor de samenleving, kunnen betekenen dat het niet langer gaat om de een die de ander bekijkt, maar om een ontmoeting in een ruimte die tussen mensen ontstaat doordat ze

allebei naar elkaar kijken en bekeken worden? De expositie van Eva Rossie nodigt ons uit om over deze en andere vragen na te denken en sleurt ons mee in een warm bad van een vrouw die met een genereuze blik naar mannen kijkt.

DE BLIK VAN DE ANDER

De wijze waarop we elkaar aankijken kent vele vormen en gedaantes. In elke blik zit een levensverhaal en een houding verscholen, die meebepaalt hoe we via onze ogen anderen benaderen. Iedereen kent het wel, door iemand bekeken worden. Er bestaan vele varianten en ze zijn niet alle even aangenaam. Zo verschilt 'kijken' van 'begluren' of 'aanstaren'. Een voyeur, bijvoorbeeld, wil kijken zonder dat de persoon die hij of zij bekijkt, het weet. Het heimelijke genot van de voyeur bestaat erin iets te zien dat normaal niet voor de blik van een ander is bestemd. De voyeur hoopt mensen in hun private ruimte te betrappen, omdat ze zich daar zouden tonen zoals ze echt zijn en geen rollen spelen. In principe wil de voyeur kijken zonder gezien te worden, zodat de mensen die hij begluurt niet doorhebben dat ze bekeken worden. Als de voyeur betrapt wordt, dan schaamt hij of zij zich.

'Aanstaren' is dan weer een ongepast of ongemakkelijk kijken naar iemand. Als iemand je zeer indringend aankijkt, diens blik je ongemakkelijk maakt, doet hij meer dan kijken alleen. Van die disruptieve ervaring getuigen sinds enkele jaren steeds meer vrouwen in de publieke ruimte. Omdat het hen stoort, omdat het onveilig aanvoelt of ronduit ongepast is. In feite verdragen we alleen van kinderen dat ze staren. Zo kan een kind zeer nadrukkelijk en zelfs met open mond voor iemand gaan staan en blijven kijken, zonder dat we ons daarbij ongemakkelijk voelen. Bij volwassenen ligt het anders, omdat de blik dan mogelijk geërotiseerd is en als ongewenst kan worden ervaren. 'Aanstaren' en 'begluren' worden

bovendien gekenmerkt door een vorm van eenzijdige dominantie. Het gaat om visueel eenrichtingsverkeer, waarbij de ene de andere aankijkt en de bekeken persoon als het ware herleidt tot een louter object. Dan kijkt iemand zonder zich tot menselijke interactie te engageren. In filosofentaal luidt het dan als volgt: er is een kijkend subject en een bekeken object.

De blik van de ander is niet alleen veelzijdig wat de intentie betreft, maar evenzeer voor de wijze waarop de ontvanger de blik ervaart. Wat voor de ene persoon ongemakkelijk is, kan voor de andere spannend of erotiserend zijn. Weten dat je bekeken kan worden of voelen dat een ander je indringend aankijkt, kan zowel zinderend genot met zich meebrengen als je met een slecht gevoel naar huis sturen. Veel hangt af van wie naar je kijkt in welke context. Door je geliefde worden aangestaard, verschilt van de blik van een wildvreemde. De ene dag wil je bekeken worden, de volgende dan vooral niet. Vele liefdesverhoudingen ontstaan nadat mensen elkaar zeer nadrukkelijk hebben bekeken en de gewone grenzen hebben overschreden. En minstens evenveel mensen voelen zich bijzonder slecht bij het idee dat de blik van de ander hen tot een object reduceert. Kortom, door anderen bekeken worden, is een huis met vele deuren. We doen er goed aan die veelzijdigheid voor ogen te houden als we het hebben over de blik en de menselijke verhoudingen die ermee verstrengeld zijn.

PRIJSGAVE

Het hoeft geen betoog dat de geschiedenis van de menselijke blik vooral die van de mannelijke blik op de vrouw is, en niet omgekeerd. Zowel in de schilderkunst als de fotografie waren het tot voor enkele decennia grotendeels mannen die vrouwen in beeld brachten. Op zo'n manier dat vrouwen verondersteld werden aan de mannelijke verwachtingspatronen te voldoen. De vrouw als object van begeerte,

de man als jager en heerser over die vrouw. De afgelopen jaren werden er veel discussies gevoerd over hoe we dit beter kunnen doen. We zijn er met vallen en opstaan op vooruitgegaan. Er zijn immers meerdere scenario's mogelijk om met die geschiedenis in het reine te komen. Ik schets er twee: weerwraak en voorbeeld.

Ten eerste de weerwraak. In dit scenario gaan slachtoffers ervan uit dat de daders moeten ervaren wat zij zelf hebben ervaren. Ze doen de ander aan wat hen is aangedaan, in de hoop dat de daders tot inzicht komen over hun gedrag. Weerwraak komt natuurlijk voort uit pijn of kwetsuur en er valt begrip voor op te brengen, maar echte vooruitgang – in de zin van: beter doen dan voorheen – boeken we er niet mee. Het tweede scenario doet dat wel. Ik omschrijf het als voorbeeld in de letterlijke betekenis die filosoof Ernst Bloch hieraan heeft gegeven: een *Vor-Bild*, een beeld dat ons voorafgaat en ons de weg toont. Dan gaan de betrokkenen eerder uit van een nieuwe weg, die op een andere manier kijker en bekeken met elkaar laat interageren. De machtsstrijd ruimt dan plaats voor openheid en kwetsbaarheid. Ook hier kunnen kwetsuur of pijn een rol spelen, maar er wordt anders mee omgegaan. Om het in culinaire termen uit te drukken: eerder dan een koekje van eigen deeg, gaat het om het bakken van een andere taart.

Het werk van Eva Rossie is een prima illustratie van het tweede scenario. Als vrouwelijke fotografe nodigt Rossie mannen uit om zich aan haar blik prijs te geven. In haar blik schuilt geen kwaadheid of wrok, maar nieuwsgierigheid en generositeit. De mannen die in beeld komen, geven zich prijs op een manier die getuigt van kwetsbaarheid en menselijkheid. Ze doen dat alleen omdat er de nodige ruimte voor is gecreëerd. De foto's getuigen van een opvallend soort intimiteit, die alleen maar tot stand is kunnen komen vanuit een menselijke verhouding die getuigt van betrokkenheid. De mannen worden bovendien niet vastgepind op een prototypische vorm van mannelijkheid. Daardoor nodigen de

portretten ons uit om na te denken over hoe mannen zijn, hoe ze zich voelen en waarom ze zich gedragen zoals ze zich gedragen. Soms zijn ze stoer, weerbarstig of krachtig; een andere keer fragiel, melancholisch, zoekend en kwetsbaar. De fotografe nodigt mannen uit om zich voor haar lens prijs te geven en weet die prijs gave op pellicule vast te leggen. De mannen geven zich letterlijk (een beetje) bloot. Ze laten toe dat we naar hen kijken en ons in hen verdiepen. En ze kijken ons ook zelf aan.

INTIMITEIT

Hoe kunnen we nu die intimiteit begrijpen en welke omstandigheden zijn nodig om daartoe te komen? De blik van de fotografe is uitnodigend en niet opeisend. De foto's tonen hoe mannen kunnen zijn, niet hoe ze moeten zijn. In die zin zitten we volop in het tweede scenario van het voorbeeld: de foto's tonen iets nieuws, een ander pad, een andere manier van kijken en bekeken worden. Eva Rossie opent de ruimte van de blik en laat mannen iets tonen van zichzelf, waarvan ze zich misschien niet eens bewust waren. De mannen in de portretten lichten op, zoals het mysterieuze vers uit het Johannesevangelie het beschrijft: 'Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt' (En het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet begrepen, Johannes Evangelie, proloog, vers 5). Johannes wilde hiermee duidelijk maken dat de mens het licht bij God moest zoeken, de bron van alle leven. Het licht is krachtig genoeg om door de duisternis heen te dringen en iets te openbaren. Zij die die openbaring niet willen zien, niet willen ontvangen, blijven in de duisternis leven. Vandaar het tweede deel van het vers: 'de duisternis heeft het (nog) niet begrepen'.

Als we die Bijbelse uitleg als een allegorie begrijpen, komt er een interessante gedachte naar voren die bruikbaar is in de context